

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни **Національна економіка**
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

за темою – *Державність та державне управління економікою*

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 8 від 29.08.2023р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023р.

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін Протокол
№ 2 від 29.08.2023

Розробник:

Доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат наук з державного управління, доцент **Дементов В.О.**

Рецензенти:

1. Доцент кафедри економіки підприємства та організації бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, кандидат економічних наук, доцент **Ревенко О.В.**
2. Доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук **Парфентій Л.А.**

План лекції

1. Держава, ознаки державного управління та система органів влади.
2. Функції державного управління.
3. Грошово-кредитна, фінансова та податкова політика.
4. Захист конкуренції та економічне стимулювання.

Література

1. Конституція України: Закон України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 22.08.2021).
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 22.08.2021).
3. Денисенко М. П., Будякова О. Ю. Державне управління економікою регіонів на інвестиційній основі. *Науковий вісник: державне управління*. 2020. № 2 (4). С. 103-117.
4. Національна економіка: навч. посіб. / кол. авт.: Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України», 2011. С. 64-81.
5. Національна економіка: навч. посібник / за заг. ред. В. П. Решетило; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків: ХНАМГ, 2009. С. 216-237.
6. Національна економіка: підручник / кол. авт.: Носова О. В., Васенко В. К., Сипич Н. М. та ін. за заг. ред. О. В. Носової. Київ: Центр учбової літератури, 2013. С. 296-309.
7. Савченко В. Ф. Національна економіка: навч. посібник. 2-е вид. Чернівці: Видавництво ЧДІЕУ, 2014. С. 138-166.
8. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навч. посібник. Київ: Ліра-К, 2016. С. 237-289.
9. Таранич О. В., Ярошенко О. П. Ефективність управління об'єктами державного сектору України. *Економіка і організація управління*. 2019. № 1 (33). С. 103-109.
10. Чечель О. М. Принципи та механізм державного регулювання економіки. *Вісник АМСУ. Серія: «Державне управління»*. 2013, № 2 (9). С. 103-111.
2. Шапоренко О. І., Фарзалієв Е. Е. Вплив державного управління на економіку: аналіз поглядів та роль знань. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. № 1 (53). С. 75–83. URL : <https://snku.krok.edu.ua/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/148/168> (дата звернення: 22.08.2021).

Текст лекції

1. Держава, ознаки державного управління та система органів влади.

Держава – політичне утворення з визначеною територією, економічною і політичною владою.

Державне управління є керівництвом, якому характерні ознаки суспільного життя, і проявляється там, де є спільна діяльність людей.

Ознаки державного управління:

- державне управління - це, передусім, соціальне, політичне явище;
- державне управління і органи, що здійснюють його функції, є складовою частиною єдиного механізму державної влади;
- державне управління - це процес реалізації державної влади.

Управлінню притаманні свої *об'єкти і суб'єкти управління*.

Об'єктами управління можуть бути поведінка окремих людей та груп, суспільна праця і виробництво, технічні засоби (верстати, машини, агрегати), тварини і рослини.

Відповідно до об'єкта прийнято поділяти управління на декілька **видів**:

- *технічне* (керівництво технічними процесами, управління механізмами, агрегатами);
- *біологічне* (регулювання розмноженням та розвитком тварин і рослин);
- *соціальне* (управління людьми, управління в суспільстві).

Основними факторами, що найбільшою мірою характеризують суть **соціального** державного управління є:

1. Суспільство як соціальна організація - управління є способом існування соціальної організації.
2. Управління є особливою соціальною функцією і супроводить усю історію суспільства, набуваючи політичного характеру і відповідних державних форм у суспільстві соціального розширення.
3. Кожному типу соціальної організації, кожному конкретно-історичному суспільству притаманні свій зміст, свої специфічні процеси, форми і методи управління.
4. Соціальне управління - елемент системи суспільних відносин і його характер, зміст залежать від їх суті.
5. З переходом у постіндустріальне суспільство, з розвитком науково-технічної революції, зростанням і ускладненням техніки значно зростає питома вага управління речами та процесами виробництва. За таких умов від людини вимагається виконання нових трудових функцій і соціальних обов'язків.
6. Управління за своєю суттю зводиться до взаємодії суб'єктів та об'єктів, його змістом є впорядкування системи, приведення її у відповідність з притаманними їй закономірностями існування й розвитку.

Система органів державної влади України. Органи державної влади утворюють певну систему, яка характеризується функціональною та організаційною єдністю.

Функціональна єдність системи органів державної влади передбачає спільність їхніх завдань і функцій, у процесі їх реалізації вони діють спільно, тісно взаємодіють між собою.

Організаційна єдність системи органів державної влади виявляється в тім, що одні органи обираються або призначаються іншими, одні керують діяльністю інших.

Сутність та основні риси сучасної держави як суб'єкта управління суспільними процесами

Розглядаючи сутність суспільного управління, неможливо обминути такий суспільний інститут, як «держава». Держава – здійснюваний за допомогою офіційних органів політико-територіальний спосіб організації публічної влади, покликаний керувати суспільними процесами, шляхом надання своїм велінням загальнообов'язкового характеру та можливістю реалізації цих велінь через примус. Функції держави – це основні напрями діяльності держави, в яких знаходять свій вираз її сутність, завдання і цілі. За соціальним значенням державної діяльності функції держави поділяються: на основні, що характеризують призначення держави, найбільш – загальні, найважливіші напрями її діяльності на певному етапі розвитку. Вони здійснюються не окремими державними органами, а багатьма ланками державного апарату; додаткові (допоміжні), що є складовими елементами основних – функцій, але самі по собі не розкривають сутності держави. За сферами діяльності держави її основні функції поділяються: на внутрішні функції та зовнішні. Внутрішні функції здійснюються в межах держави, через них реалізується її внутрішня політика. Внутрішні функції держави здійснюються в таких сферах: політичній; закріплення, забезпечення та охорона прав і свобод людини; екологічній; економічній; культурній; соціальній; підтримки порядку. Зовнішні функції забезпечують здійснення зовнішньої політики держави. За часом здійснення, або за тривалістю в часі їхнього здійснення, державні функції поділяються: на постійні, що здійснюються протягом усього часу існування держави; тимчасові функції, що здійснюються протягом певного періоду існування держави чи пов'язані з певним фактом. У цілому ж функції держави можна поєднати за такими п'ятьма напрямками:

1. Забезпечення економіки необхідною кількістю грошей. У цій сфері держава є монополістом і протистоїть великій кількості покупців, які формують попит на гроші. З метою задоволення цього попиту держава здійснює грошово-кредитну політику.

2. Формування правових засад господарювання. З цією метою держава визначає правовий статус окремих форм власності, узаконює існування різних видів господарської діяльності, регулює відносини між виробниками і покупцями товарів, регламентує здійснення окремими підприємствами зовнішньоекономічної діяльності, визначає обов'язки підприємств перед державою і т. д. Спираючись на економічне законодавство, держава виконує роль арбітра у сфері господарських відносин, виявляє випадки незаконної діяльності та вживає відповідних заходів до порушників.

3. Усунення вад ринкового саморегулювання. Неспроможність ринку забезпечити ефективний за Парето розподіл ресурсів компенсується державним «втручанням» в економіку. З цією метою держава здійснює захист конкуренції, забезпечує людей суспільними товарами, реагує на можливість виникнення екстерналій, бере участь у розв'язанні проблем неповноти ринків, формує інформаційну інфраструктуру ринку, здійснює стабілізаційну політику.

3.1. Для захисту конкуренції та обмеження монополістичних тенденцій держава здійснює антимонопольну політику. Вона реалізується на підставі антимонопольного законодавства.

3.2. Забезпечення людей чистими і змішаними суспільними товарами є однією з найважливіших функцій держави. Суспільні товари мають дві властивості: відсутність суперництва в споживанні та загальнодоступність. Різним суспільним товарам ці властивості притаманні в неоднаковій мірі. Ті, що мають ці властивості у вищій мірі, називаються чистими суспільними товарами. Ті, в яких хоча б одна із властивостей виражена в помірному ступені, називаються змішаними суспільними товарами. Товари, що не мають цих властивостей, називаються приватними товарами. Виробництво чистих суспільних товарів є монополією держави. Сфера виробництва змішаних суспільних товарів є ареною конкуренції суспільного та приватного секторів. На відміну від інших суб'єктів економічних відносин держава має законне право вилучати доходи через оподаткування. Отже, відшкодування витрат на виробництво суспільних товарів здійснюється за рахунок податків.

3.3. Держава реагує на можливість виникнення екстерналій. За ефективного функціонування ринку виробник використовує ресурси, відшкодовуючи витрати в розмірі їхньої вартості, а споживач повинен повністю оплачувати вартість купленого товару. Такий порядок є необхідною умовою оптимального за Парето розподілу ресурсів. Розділ 3. Державна влада та державне управління 31. Порушення принципу «за все треба платити» породжує негативні й позитивні зовнішні ефекти (екстерналії). Суб'єкт ринку, який породжує негативні екстерналії, перекладає частку витрат на інших, а той, який створює позитивні екстерналії, бере на себе частку витрат з реалізації чужих інтересів. Усунення державою цієї вади ринкового саморегулювання здійснюється через чітку регламентацію прав і обов'язків економічних суб'єктів. Це досягається за допомогою законотворчої і контролюючої діяльності держави.

3.4. Держава бере активну участь у розв'язанні проблем неповноти ринків. Для цього вона здійснює координацію дій потенційних виробників і споживачів. Найпоширенішими формами такої координації є заходи макроекономічних планів, державні цільові комплексні програми.

3.5. Формування інформаційної інфраструктури ринку є звичною практикою для індустріально розвинутих країн. Останнє викликане тим, що недостатність інформації лімітує можливості ефективного використання ресурсів, зумовлює неоптимальну поведінку продавців і покупців, заважає укладанню довгострокових угод.

3.6. Держава здійснює стабілізаційну політику. В основу стабілізаційної

функції держави покладається та обставина, що рівень виробництва залежить від рівня сукупних витрат. Витрати приватного сектору можуть бути недостатніми для досягнення повної зайнятості або надмірними. У першому випадку виникає надмірне безробіття, у другому – інфляційне зростання. У першому випадку держава може застосувати стимулюючу політику, у другому – стримувальну. Основними засобами виконання державою стабілізаційної функції є фінансова та грошово-кредитна політика.

4. Перерозподіл доходів. Економіка, оптимальна за Парето, констатує стан, за якого ресурси суспільства розподілено найефективніше. Але ефективний розподіл ресурсів ще не означає найефективнішого розподілу доходів членів суспільства. Конкурентні ринки здатні породжувати нерівномірність розподілу доходів і навіть цілковитий брак коштів для існування в непрацездатних членів суспільства. Для зменшення нерівності в доходах держава здійснює перерозподіл їх через різноманітні соціальні програми.

5. Забезпечення людей обов'язковими товарами. Товари (правила поведінки), які держава зобов'язує людей використовувати (додержуватися), називаються обов'язковими товарами. Важливим аргументом на користь державного «втручання» в економіку є відома істина: людина здатна діяти всупереч власним інтересам. Погляди, згідно з якими державне «втручання» необхідне, оскільки державі найліпше відомо, що саме є корисним для людини, називаються патерналістськими.

Реалізація економічних функцій держави здійснюється через механізм бюджетного, фінансового, грошово-кредитного, структурного, інвестиційного, цінового, соціального, зовнішньоекономічного та інших напрямів соціально-економічної політики.

Категорія влади. Державна влада як складник державновладного механізму Категорія влади є складним за своєю сутністю поняттям, що відображає зміст відносин, що виникають на вертикалі державної влади, Сучасна держава має досить складну структуру, важливим елементом якої є система державних органів влади. Первинним компонентом державного механізму є окремий державний орган, через який держава здійснює свою політику, свої завдання і функції. Державний орган влади – це відносно самостійна і відокремлена частина єдиної системи органів державної влади, державного механізму, яка створена відповідно до конституції й чинного законодавства, офіційно діє від імені держави в межах своїх повноважень і встановленого законом порядку, має свій державно-правовий статус, виконує відповідні завдання, функції та політику держави у різних сферах державного та суспільного життя. У правовій демократичній державі єдина система органів державної влади побудована за так званим «принципом поділу влади». Принцип поділу влади передбачає структурну диференціацію трьох основних функцій держави: законодавчої, виконавчої, судової. Поділ функцій влади відображає: з одного боку, виділення основних функціональних видів діяльності держави (законотворення, правозастосування і правосуддя), а з іншого – організаційний устрій держави як сукупність різних органів

управління. Згідно із ст. 6 Конституції України, розрізняють органи законодавчої, виконавчої і судової влади. Кожний з цих видів є підсистемою єдиної системи державних органів України. Законодавча влада – це делегована народом своїм представникам у парламенті (Верховній Раді) державна влада, що має виключне право приймати закони. Органом законодавчої влади є парламент держави. Відповідно до ст. 75 Конституції України «єдиним органом законодавчої влади в Україні є – Верховна Рада України». Коло функцій законодавчої влади широке й охоплює найважливіші питання державного життя. Правові акти парламенту визначають всю систему поділу функцій влади та взаємодії владних інститутів. Верховна Рада є єдиним законодавчим органом, який дістає свої повноваження безпосередньо від народу й виражає його суверенну волю, а тому має право визначати компетенцію Президента України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, як й інших вищих органів державної влади.

Функції Верховної Ради України можна виділити за двома основними критеріями: за формами діяльності та за об'єктами державно-владного впливу. За об'єктами впливу – політичну, економічну, соціальну, культурну, екологічну, а за формами діяльності вирізняють: представницька функція – реалізується через обов'язок представляти – інтереси народу, його різні шари за допомогою депутатського корпусу; законодавча функція – полягає у прийнятті законів, внесенні до них – змін, визнанні їх такими, що втратили юридичну силу, скасуванні або у призупиненні їх дії; установча (державотворча, організаційна). Пріоритетними напрямками – діяльності парламенту у здійсненні цієї функції є формування або участь у формуванні органів виконавчої і судової влади, а також формування власних, парламентських структур та інші; фінансова функція – реалізується через право приймати рішення з – фінансових питань (щорічно затверджувати бюджет країни); політична функція – реалізується через право визначати основи – внутрішньої та зовнішньої політики; функція парламентського контролю. Контроль за діяльністю – Кабінету Міністрів України, парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини й громадянина та їх захист, бюджетнофінансовий контроль та інші. Усі ці функції і відповідні повноваження Верховної Ради України мають нормативно-правове закріплення, насамперед конституційне. Чинна Конституція України визначає Верховну Раду України як єдиний загальнонаціональний постійно діючий, колегіальний, виборний орган законодавчої влади у складі народних депутатів України. Основними галузевими органами Верховної Ради є комітети Верховної Ради. Верховна Рада для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників та секретарів цих комітетів. Виконавча влада – це система органів, які спеціально створюються державою для виконання функцій управління й забезпечення нормального функціонування державної

влади та суспільства шляхом реалізації нормативно-правових актів. Головним напрямом урядової діяльності є функція державного управління, що охоплює: виконавчу діяльність – здійснення рішень, прийнятих органами – законодавчої влади; розпорядчу діяльність – здійснення управління шляхом видання – підзаконних актів і виконання організаційних дій. Виконавча влада як гілка державної влади організує, планує, координує, спрямовує й контролює зовнішню і внутрішню політику держави, в межах і на підставі законів здійснює управління соціальними та економічними процесами, справляючи системний вплив держави на всі сторони суспільної життєдіяльності людей. Органи виконавчої влади в Україні – це система центральних і місцевих, одноособових і колегіальних, органів виконавчої влади загальної та спеціальної компетенції на чолі з Кабінетом Міністрів України, що відповідно до Конституції та законів України забезпечують виконання Конституції України, законів України, указів Президента України, постанов Верховної Ради України в найважливіших сферах суспільного і державного життя України. За сутністю та змістом органи виконавчої влади України відрізняються від інших органів державної влади саме своїм призначенням, змістом, суб'єктами, формами, способами і засобами здійснення своєї діяльності. Об'єктами впливу органів державної виконавчої влади в Україні є, насамперед, політична, господарська, соціальна, культурна та інші найбільш важливі сфери суспільного життя. За суб'єктами діяльності органи виконавчої влади України представлені системою органів державної влади України у складі: 1) Кабінету Міністрів України; 2) міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; 3) місцевих органів виконавчої влади (обласні, районні адміністрації, Київська міська державна адміністрація, а також територіальні органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади). За формою діяльності органи виконавчої влади України, як правило, є єдиноначальними. Тобто органи виконавчої влади очолюються керівником, який самостійно організовує та несе відповідальність за його діяльність. За способами діяльності органи виконавчої влади в Україні здійснюють систему функцій: управлінську, виконавчу, бюджетно-фінансову, матеріально-технічну, контрольну, правоохоронну діяльність тощо. Здійснюючи свої функції, органи виконавчої влади діють від імені держави, для чого їх наділено державно-владними повноваженнями. Вони не тільки реалізують нормативні положення Конституції, законів України, указів Президента України, постанов Верховної Ради України, але й самі мають право видавати нормативно-правові акти, зокрема постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, які є обов'язковими для виконання іншими органами виконавчої влади, і вживають заходи щодо забезпечення реалізації вимог цих актів. Діяльність органів виконавчої влади ґрунтується на певних принципах: принцип верховенства права, законності, поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості. Загальними принципами організації та діяльності органів виконавчої влади в Україні є принципи демократії, верховенства права, поваги до прав і свобод, честі та гідності людини і громадянина, єдиноначальності та колегіальності, гласності, громадського контролю, компетентності,

територіальності та ін. Судова влада – це діяльність всіх створених у державі судів, яка реалізується з допомогою притаманних їм і законодавчих засобів з метою впливу на поведінку суб'єктів права та суспільні відносини за участю цих суб'єктів. Для виконання покладеної на неї функції судова влада наділена владними повноваженнями і засобами примусу до виконання прийнятих нею рішень. Зокрема, конституційною засадою судочинства є обов'язковість виконання рішення суду, що вимагає від державних органів, посадових осіб, усіх громадян неухильного підкорення велінню судової влади. Головне призначення судової влади – вирішення віднесених законодавством до її компетенції правових конфліктів, які виникли у суспільстві. Тому судова влада в системі державної влади є рівнозначною, рівноправною, паритетною. Судова влада функціонує на засадах незалежності, самостійності, відокремленості, виключності, під законності. Судова влада є незалежною, втручання будь-яких державних органів, посадових осіб в її діяльність є неприпустимим.

3.3. Державне управління як система, що розвивається. Рівні державного управління

Державне управління є динамічною системою, що постійно розвивається. Рівні державного управління: загальнодержавне управління, управління на регіональному та місцевому рівнях. В системі органів виконавчої влади виділяються структурні ланки трьох організаційно-правових рівнів: вищий рівень – Кабінет Міністрів України (у функціональній– взаємодії з Президентом України); центральний рівень – міністерства, державні комітети та інші– підвідомчі Кабінету Міністрів України органи виконавчої влади; місцевий, або територіальний рівень, на якому діють: органи– виконавчої влади загальної компетенції; органи спеціальної галузевої та функціональної компетенції, які як– безпосередньо підпорядковані центральним органам виконавчої влади, так і перебувають у так званому подвійному підпорядкуванні (тобто водночас і відповідному центральному і місцевому органу виконавчої влади). Іноді до «органів державного управління» зараховують адміністрації державних підприємств, об'єднань, установ та інших організацій державної форми власності. Але треба зауважити, що таке визначення досить умовне. Ці керуючі суб'єкти мають значну специфіку, яка пов'язана лише з внутрішньою – в межах відповідної організації – спрямованістю їх функцій та повноважень. Саме з огляду на згадану специфіку стосовно цих керуючих суб'єктів, на відміну від всіх інших органів державного управління, не застосовується назва «органи виконавчої влади». Необхідно розрізняти апарат державного управління в зазначеному розумінні, тобто як систему органів, і апарат органів, який являє собою підрозділи працівників, що організаційно забезпечують основну діяльність відповідних органів, не здійснюючи безпосередньо їх владні повноваження, компетенцію. До особового складу апарату державного управління входять державні службовці, тобто працівники, які перебувають на державній службі та займають певні посади в органах виконавчої влади. Оскільки апарат державного управління (надалі – апарат управління, управлінський апарат) завдяки його об'єктивним властивостям є системним утворенням, відноситься до класу соціальних (суспільних) систем надзвичайно

великої складності (так званих «надскладних» систем), для його характеристики доцільно використати певні пізнавальні засоби системного підходу. Адже, як відомо, науковий метод пізнання за своєю суттю і є сам предмет, розглянутий в його русі та розвитку, в усіх його зв'язках та відносинах, в його внутрішній суперечності та складності. Таким чином, ієрархічну вертикаль виконавчої влади утворюють органи вже згадуваних раніше трьох організаційно-правових рівнів. Кожний із цих рівнів представлений такими органами: 1) рівень вищого органу в системі органів виконавчої влади – Кабінетом Міністрів України (урядом); 2) рівень центральних органів виконавчої влади – міністерствами, державними комітетами, центральними органами виконавчої влади зі спеціальним статусом; 3) рівень місцевих органів виконавчої влади: а) місцевими органами загальної компетенції: обласні, Київська міська, районні державні адміністрації; б) місцевими органами спеціальної (галузевої, функціональної, змішаної) компетенції, котрі як безпосередньо підпорядковані відповідним центральним органам виконавчої влади, так і перебувають у підпорядкуванні місцевим державним адміністраціям. Між органами цих рівнів взаємозв'язки будуються на засадах субординації, яка означає співпідпорядкованість: між органами вищого і нижчого рівнів, наприклад: Кабінет Міністрів України і міністерства або місцеві державні адміністрації; обласна і районна державні адміністрації та ін. Найагрегованішим об'єктом державного та регіонального управління є економічна система держави, її регіонів, тобто об'єкти державного регулювання економіки і макроекономіки є тими самими. Об'єктами державного та регіонального управління є також: економічні підсистеми Розділ 3. Державна влада та державне управління 37 (економіка регіонів, народногосподарських комплексів, галузей; сектори економіки; стадії відтворення); соціально-економічні процеси (економічні цикли, демографія, зайнятість, інфляція, науково-технічний прогрес, екологія, кон'юнктура тощо); відносини (кредитні, фінансові, зовнішньоекономічні тощо); ринки (товарів, послуг, інвестицій, цінних паперів, валюти, фондів, капіталів тощо). Складність утілення зазначених об'єктів у чіткі організаційні форми зумовлює, як правило, опосередкований вплив держави на функціонування та розвиток підсистем, процесів, відносин, ринків і т. п. Безпосереднім об'єктом державного регулювання є діяльність підприємств (установ, закладів, організацій), державних органів, домашніх господарств. З практичного погляду державного та регіонального управління – це сфера діяльності держави щодо цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів господарювання з метою забезпечення пріоритетів державної політики. Вважається, що первинним суб'єктом державного регулювання є людина (громадянин). У демократичному суспільстві громадянин (споживач) висловлює та захищає свої інтереси як виборець за допомогою механізму голосування. Але виборці безпосередньо обирають не напрями соціально-економічної політики або методи та засоби державного та регіонального управління, а лише склад органів державної влади. Отже, суб'єктом державного регулювання економіки стає держава в особі державних органів (президента, парламенту, уряду, місцевих

адміністрацій). Для розв'язання складних соціально-економічних проблем, усебічного врахування приватних, колективних і суспільних інтересів і формування продуманих рішень держава може залучати наукові установи, політичні партії, громадські та релігійні організації. Реалізація соціально-економічної політики, вибір методів і засобів державного та регіонального управління залежать від діяльності державного апарату з урахуванням вад держави. Води держави – це її нездатність забезпечити ефективний вплив на розподіл обмежених ресурсів і невідповідність політики розподілу обмежених ресурсів поширеним у суспільстві уявленням про справедливість. Принципи державного управління – це основні, вихідні положення, на яких ґрунтується і функціонує управлінська діяльність і які можуть бути сформульовані у вигляді певних правил, закріплених правом. Вони поділяються: на соціально-політичні;– організаційні принципи.– Соціально-політичні принципи державного управління, по-перше, відображають політичну лінію держави з питань організації і діяльності органів виконавчої влади. По-друге, фіксуються як юридичні правила, дотримання яких необхідне для правильного і ефективного функціонування Розділ 3. Державна влада та державне управління 38 всіх ланок системи державного управління. По-третє, визначають і закріплюють найбільш суттєві сторони організації і діяльності апарату управління, його взаємовідносини з різними об'єктами державного управління. По-четверте, вони є спільними для всіх галузей і сфер державного управління, для всіх його суб'єктів і об'єктів. Систему соціально-політичних принципів складають: широка участь громадян в управлінні справами держави і– суспільства; централізм в управлінні;– рівноправність націй;– дотримання законності;– позапартійність.– Коротко охарактеризуємо соціально-політичні принципи державного управління. 1. Широка участь громадян в управлінні справами держави і суспільства. Це є один із найважливіших конституційних принципів державного управління. Він закріплений у ст. ст. 5, 38, 40, 55 Конституції України. Народ здійснює владу безпосередню і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування – записано в Конституції України (ст. 5 КУ). Участь громадян у державному управлінні здійснюється в різних формах. Так, громадяни України мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 КУ). Так, на всенародному референдумі вирішувалося питання проголошення незалежності України. У Конституції України закріплено право громадян на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, в тому числі і з питань вдосконалення їх діяльності, і ті зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40 КУ). Конституцією України закріплено право кожного громадянина оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб державних і громадських органів (ст. 55 КУ). Участь громадськості в державному управлінні підвищує його

результативність, допомагає виявляти і усувати недоліки в діяльності виконавчо-розпорядчих органів, стимулює соціальну активність громадян, їх зацікавленість в успішному вирішенні державних справ. В умовах формування і розвитку демократичної і правової держави склалися і розвиваються різні форми участі громадян в діяльності органів виконавчої влади держави. Вище наведені індивідуальні форми участі громадян в державному управлінні. Водночас, все більшого значення набувають колективні форми участі громадян в управлінні. Конституцією України закріплено право громадян на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Ніхто не може бути обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій чи громадських організацій (ст. 36 КУ). Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, чинять вплив на політику держави, беруть участь у виборах, формуванні органів державної влади і управління. Важлива роль в управлінні державними справами належить професійним спілкам та трудовим колективам, які, переважно, формують економічну політику держави на конкретних підприємствах. І, що основне, трудові колективи – це як барометр, який визначає ефективність діяльності органів виконавчої влади держави.

2. Централізм в управлінні. Централізм в управлінні передбачає, що організація і діяльність виконавчих органів держави будується на засадах виборності органів державної влади, підзвітності їх народові, обов'язковості рішень вищих органів для нижчих, відповідальності кожного державного органу і посадової особи за доручену справу. За своєю суттю, централізм в управлінні передбачає, з одного боку, необхідну централізацію керівництва з тим, щоб не допустити відомчих і територіальних тенденцій, а з іншого – розвиток демократичних засад управління і, насамперед, ініціативи на місцях. Цей принцип забезпечує підпорядкування загальнодержавним інтересам діяльності всіх ланок апарату державного управління. Водночас централізм, у сучасному розумінні цього слова, передбачає можливість індивідуального вибору оптимальних способів і методів досягнення єдиної спільної мети кожним суб'єктом державного управління. Принцип централізму в державному управлінні передбачає також поєднання колегіальності і єдиноначальності. Колегіальність означає колективне обговорення і вирішення найважливіших питань державного управління, а єдиноначальності – вирішення їх безпосередньо керівником. У системі державного управління, з одного боку, створюються колегіальні або єдиноначальні органи, з іншого – використовуються методи колективного вирішення питань управління або одноособового розпорядництва. При цьому, в колегіальних органах можливе одноособове вирішення певних питань, а в єдиноначальних органах широко використовуються колегіальні форми роботи при прийнятті рішень (наприклад, колегії створюються в усіх міністерствах, які є єдиноначальними органами). Колегіальні форми вирішення питань використовуються при обговоренні і вирішенні основних питань централізованого керівництва

Розділ 3. Державна влада та державне управління

40 господарською, соціально-культурною і адміністративно-політичною

сферами, при здійсненні загальнодержавної, міжгалузевої, галузевої і територіальної координації. 3. Рівноправність громадян в державному управлінні. Організація і діяльність органів виконавчої влади держави базується на рівноправності усіх без винятку громадян України незалежно від їх раси чи національності. Цей принцип закріплений в ст. 21, 24, 36, 38 Конституції України. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Громадяни України мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 21, 24 КУ). Принцип рівноправності громадян в державному управлінні проявляється у рівному праві всіх громадян України, незалежно від національності і раси на державну службу, займати будь-яку посаду в апараті органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, у праві автономних формувань мати свої органи державного управління. 4. Законність у державному управлінні. Суть цього принципу полягає в тому, що держава, її органи та посадові особи діють на основі дотримання законності, забезпечують охорону правопорядку, інтересів суспільства, прав і свобод громадян. Державні органи і громадські організації, їх посадові особи зобов'язані дотримуватись Конституції і законів України. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 КУ). Принцип дотримання законності в державному управлінні полягає в тому, що організація і діяльність апарату управління і посадових осіб регулюється нормами права. В Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8 КУ). Дотримання законності – невід'ємна риса державного управління. Суть дотримання законності полягає в однаковому розумінні і точному дотриманні законів усіма державними органами і громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами. Законність у державному управлінні передбачає: наявність ефективної системи законодавства, що регулює виконавчорозпорядчу діяльність;– свідоме, точне, творче і однакове виконання законів усіма суб'єктами– державного управління; вчинення державними органами, їх посадовими особами дій, які– відповідають волі держави, вираженій в законах та інших підзаконних актах; прийняття управлінських рішень в межах компетенції, у– встановленому порядку і в належній формі; побудова взаємовідносин органів виконавчої влади держави з– громадськими організаціями і громадянами на підставі і в межах закону; обов'язок громадян, інших суб'єктів держави дотримуватися– Конституції і законів України; невіддільність реалізації громадянами прав і свобод від виконання– ними своїх обов'язків; ефективне функціонування системи контролю і нагляду за– дотриманням законів держави. 5. Позапартійність. Принцип позапартійності в державному управлінні полягає в тому, що не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої влади і виконавчих органах місцевого самоврядування,

військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях (ст. 21, 24 КУ). Принцип позапартійності полягає також у тому, що окремим категоріям державних службовців заборонено членство в політичних партіях (наприклад, працівникам органів внутрішніх справ, військовослужбовцям та ін.). Такі заходи є, передусім, запорукою дотримання принципу об'єктивності та неупередженості у процесі діяльності органу, а також превентивним фактором у недопущенні абсолютного домінування певної політичної сили у спосіб масового лобіювання її інтересів репрезентаторами останньої в державновладних інстанціях. Об'єктивно цілі державного управління народжуються і повинні народжуватись «знизу» – йти від потреб і інтересів людей, об'єднаних у державу. Внутрішній стан суспільства й наявні в ньому проблеми є справжнім і актуальним джерелом формування цілей державного управління. Ієрархія цілей державного управління, побудована за принципом пріоритету потреб і інтересів розвитку суспільства. Цілі – це продукт свідомості, суб'єктивне відображення об'єктивного. Подібний дуалізм – об'єктивна основа й ідеальне вираження – веде до того, що кожна мета може мати різне співвідношення між дійсним і ідеальним. Залежно від джерела виникнення і змісту, складності й логічної послідовності основні види цілей державного управління утворюють таку структуру: суспільно-політичні, які охоплюють комплексний, цілісний, збалансований і якісний розвиток суспільства; соціальні, які відображають вплив суспільно-політичних цілей на соціальну структуру суспільства, взаємини її елементів, стан і рівень соціального життя людей; Розділ 3. Державна влада та державне управління 42 економічні, які характеризують і затверджують економічні відносини, що забезпечують матеріальну основу реалізації суспільно-політичних і інших цілей; духовні, пов'язані в одному аспекті зі сприйняттям духовних (культурних) цінностей, якими керується суспільство, а в іншому – з підключенням духовного потенціалу суспільства до реалізації суспільнополітичних і соціальних цілей. Ці цілі певним чином уточнюються конкретизованими цілями, а саме: діяльнісно-праксеологічними, які передбачають розподіл і регуляцію діяльності за конкретними структурами механізму держави й державного апарату; організаційними, які спрямовані на вирішення організаційних проблем у суб'єктах і об'єктах державного управління – побудова відповідних функціональних і організаційних структур; виробничими, які полягають у створенні й підтримці активності тих керованих об'єктів, які відповідають за досягнення названих вище цілей і сприяють їхній реалізації; інформаційними, які забезпечують процеси цілевизначення, цілепокладання, реалізації цілей й оцінювання досягнення цілей необхідною, достовірною, достатньою й адекватною інформацією; роз'яснювальними, які вимагають відпрацьовування знань, мотивів і стимулів, які сприяють практичному досягненню комплексу цілей державного управління. Цілі державного управління також поділяють: на стратегічні, пов'язані з якістю суспільства, його збереженням і перетворенням; тактичні; оперативні. Цілі державного управління повинні відповідати таким вимогам:

бути об'єктивно обумовленими і обґрунтованими, виходити з— об'єктивної закономірності й тенденції суспільного розвитку і діяльності людей; бути соціально мотивованими, тобто йти від потреб, запитів і— інтересів людей, відповідати їм і викликати цим самим розуміння, підтримку цілей, прагнення втілити їх у життя; бути науково обґрунтованими, тобто підкріпленими відповідними— науковими дослідженнями прогнозів економічного, соціального й духовного розвитку суспільства; бути системно організованими, включати в певній послідовності цілі— стратегічні, тактичні і оперативні, загальні й часткові, головні і допоміжні, кінцеві й проміжні, віддалені, близькі й безпосередні і под.; бути забезпеченими в ресурсному відношенні як з інтелектуальної,— так і з матеріальної сторони, базуватись на реальному, а не на уявному потенціалі. Особливої уваги заслуговує співвідношення цілей і засобів їх досягнення. При неадекватності других першим, цілі, за задумом благородні й Розділ 3. Державна влада та державне управління 43 потрібні, реалізують такими засобами, що зрештою вони втрачають життєвий сенс. Раціональне й ефективне державне управління вимагає поєднання цілей, засобів і методів їх реалізації, що породжує до нього довіру суспільства, людей і стимулює управлінські процеси. Функції державного управління в сукупності і взаємодії одна з одною утворюють складну, багаторівневу функціональну структуру державного управління. Функціональна структура державного управління є сукупністю функцій державного управління й управлінських функцій органів державної влади у їх взаємодії. Ця структура забезпечує управлінський взаємозв'язок держави як суб'єкта управління із суспільною системою та внутрішню динамічність її як системи, що управляє. Базовою конструкцією функціональної структури державного управління виступають функції державного управління, навколо яких і для яких формуються управлінські функції самих органів державної влади. У результаті кожна функція державного управління здійснюється через певний комплекс управлінських функцій цих органів, розподілених по «вертикалі» та «горизонталі». На характер і конфігурацію функціональної структури державного управління впливають багато чинників, а саме: сукупність цілей, завдань, функцій та повноважень держави, у тому— числі соціальна спрямованість держави; стан розвитку громадянського суспільства;— форма державного устрою;— форма правління;— розвиток місцевого самоврядування;— рівень самоуправління об'єктів управління;— рівень централізації й децентралізації.— Тому є реальні складнощі в тому, щоб у функціональній структурі державного управління підтримувати результативність і ефективність, з одного боку, гнучкість і адаптивність до цілей, що змінюються, — з іншого. З метою забезпечення результативності й ефективності функціональної структури державного управління, в основу її формування слід покласти системно-функціональний аспект системного підходу. Це надасть змогу посилити об'єктивізацію функцій управління, тобто прив'язку до управлінських потреб та інтересів об'єктів управління; чітко окреслити перелік управлінських функцій, закріплених за кожним рівнем органів влади чи органів місцевого самоврядування, виходячи з

того, що кожен вищий рівень має брати на себе реалізацію тільки тих управлінських функцій органів, які не в змозі здійснити нижчі за організаційно-правовим статусом. Розділ 3. Державна влада та державне управління 44 Використання системно-функціонального аспекту системного підходу покликане забезпечити належне юридичне оформлення управлінських функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування і відповідне їх закріплення в компетенційних актах цих органів. У свою чергу, це сприятиме вдосконаленню правового статусу органів державної влади та органів місцевого самоврядування і поліпшенню їх управлінської діяльності, оскільки, правове закріплення (узгодження по вертикалі й горизонталі) управлінських функцій органів у їх компетенції дає можливість конкретизувати зміст управлінських впливів різних органів із врахуванням характеру їх взаємозв'язків з об'єктами управління та іншими органами. Системно-функціональний аспект системного підходу дає змогу розкрити і такий аспект функціональної структури державного управління, як обґрунтування типових моделей реалізації управлінських функцій для різних ланок організаційної структури державного управління. Адже, якими б специфічними не були об'єкти управління або їх територіальні й галузеві підсистеми, у них можна виділити певний набір потреб в управлінських впливах, якому має відповідати і набір управлінських функцій органів державної влади чи органів місцевого самоврядування. Правильно підібрана комбінація управлінських функцій зазначених органів, зумовлена цілями управління, значно сприяє підвищенню результативності та ефективності державного управління. Перехід України до правової демократичної держави, становлення в ній соціально орієнтованої ринкової економіки вимагає постійної уваги до коригування функціональної структури державного управління. Цілі реалізуються через функції. Розрізняють «функції державного управління» і «управлінські функції органів державної влади». Функції державного управління – це специфічні за предметом, змістом й засобами забезпечення цілісні керуючі впливи держави. Якщо суспільні функції держави розкривають її суспільну природу й роль, то функції державного управління вказують, як, якими способами, у процесі яких взаємозв'язків із суспільством вона їх здійснює. Управлінські функції органів державної влади – це юридично виражені управлінські впливи окремих органів державної влади, які вони мають право й зобов'язані здійснювати щодо певних об'єктів управління або компонентів певних структур. Функції державного управління й управлінські функції органів державної влади у зв'язку зі специфікою їхніх параметрів розділяються на види. Так, за критерієм змісту, характеру й обсягу впливу функції державного управління розділяють на загальні й спеціальні. Загальними є функції управління, які відображають сутнісні моменти державного управління, його об'єктивно необхідні взаємозв'язки й мають місце практично в будь-якій управлінській взаємодії органів державної влади Розділ 3. Державна влада та державне управління 45 з об'єктами управління. За характером й послідовністю дій до загальних функцій управління доцільно віднести такі: аналіз, прогнозування, планування, організація, регулювання, робота з персоналом, облік, контроль. Спеціальні функції управління

відображають особливий зміст окремих впливів, обумовлених розмаїтістю багатьох взаємодіючих в управлінні компонентів. Вони реалізуються, як правило, в окремих сферах, галузях або на ділянках державного управління й визначаються в основному запитами об'єктів управління (економічних, духовних тощо). Ці функції – основні, тому що для їхньої реалізації утворюються системи управління. Залежно від спрямованості й місця впливу можна виділити внутрішні й зовнішні функції управління. Внутрішні функції державного управління представляють управління усередині державної управлінської системи й обумовлені багаторівневою і різнокомпонентною побудовою держави як суб'єкта управління. Зовнішні функції державного управління характеризують безпосередньо процес впливу органів державної влади на об'єкти управління. Система зовнішніх функцій управління визначається, з одного боку, вертикальною й горизонтальною побудовою організаційної структури механізму держави й державного апарата, а з іншого – цілями, особливостями змісту діяльності різних об'єктів управління. Набір функцій державного управління залежить від стану, структури й рівня самокерованості управлінських суспільних процесів. Методи державного управління класифікуються за двома ознаками: за формами впливу та за засобами впливу (табл. 3.1). Таблиця 3.1 Класифікація методів державного управління Методи державного управління за формами впливу за засобами впливу прямі непрямі (опосередковані) правові адміністративні економічні пропагандистські Методи прямого впливу безпосередньо діють на функціонування суб'єктів ринку. Такий безпосередній вплив здійснюється за допомогою інструментів адміністративно-правового характеру, які регламентують діяльність суб'єктів господарювання, та економічних інструментів прямого впливу. Основними інструментами прямого державного регулювання є: нормативно-правові акти, директивні заходи макроекономічних планів і цільових комплексних програм, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, нормативи, ліцензії, квоти, державні бюджетні витрати, ліміти тощо.

Методи непрямого регулювання – це методи, які регламентують поведінку суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти у потрібному державі напрямку. До методів непрямого регулювання належать інструменти фіскального, бюджетного, грошово-кредитного, інвестиційного, амортизаційного, інноваційного та інших напрямів економічної політики, а також методи морального переконування. Правове регулювання – це діяльність держави щодо встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб'єктів права. Необхідний у цьому разі примус забезпечується розвитком громадської свідомості та силою державної влади. Предметом правового регулювання є: відносини між державою (державними органами) і суспільством, громадянами, суб'єктами господарської діяльності; відносини «всередині» держави, між її органами з приводу розподілу повноважень, визначення їхнього правового статусу; відносини між суб'єктами господарської діяльності тощо. Основними формами правового регулювання економіки в Україні є: Конституція та закони України; укази та розпорядження Президента

України; постанови та інші акти Верховної Ради України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів (міністерств, відомств); нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Адміністративні методи державного управління – це інструменти прямого впливу держави на діяльність суб'єктів ринку. Їхні ознаки: прямий вплив державного органу або посадових осіб на дії виконавців через встановлення їхніх обов'язків, норм поведінки та віддавання команд (наказів, розпоряджень); безальтернативний вибір способів розв'язування завдань, варіанта поведінки; обов'язковість виконання наказів, розпоряджень; відповідальність суб'єктів господарювання за ухилення від виконання наказів. Адміністративні методи впливають із необхідності регулювати деякі види економічної діяльності з погляду захисту інтересів громадян, суспільства в цілому, природного середовища. В економічно розвинутих країнах за нормальних умов адміністративні методи відіграють другорядну роль. Використання їх стає доцільним тоді, коли ринковий механізм та економічні засоби виявляються недостатніми або діють надто повільно. Основними інструментами адміністративного регулювання є ліцензії, квоти, санкції, норми, стандарти, державні замовлення, ціни тощо. Застосування економічних методів державного управління дає змогу створювати економічні умови, які спонукають суб'єктів ринку діяти у необхідному для суспільства напрямі, вирішувати ті чи інші завдання згідно із загальнодержавними та приватними інтересами. Регулювання за допомогою економічних методів дає змогу суб'єктам ринку зберегти право на вільний вибір своєї поведінки. Економічне регулювання здійснюється інструментами фінансової, бюджетної, податкової, грошово-кредитної, амортизаційної політики держави, Розділ 3. Державна влада та державне управління 47 інших напрямів державної економічної політики. Інструментами фінансової політики є державні закупівлі, які характеризують бюджетні видатки, і податки, які визначають бюджетні доходи. Виділяють стимулювальну (експансіоністську) фінансову політику, спрямовану на стимулювання виробництва через збільшення державних закупівель, та стримувальну (рестрикційну), фінансову політику, спрямовану на стримування виробництва. Отже, існує зв'язок між фінансовим, бюджетним і податковим напрямками політики. У рамках бюджетної політики держава здійснює пряме фінансування установ сектору загального державного управління, фінансування інвестиційних програм, обслуговування державного боргу. Витрати державного бюджету здійснюються також у таких формах, як дотації, субсидії, субвенції. Податкова політика застосовується для поповнення державних фінансових ресурсів, а також для стимулювання економічного зростання, науково-технічного прогресу, здійснення структурних перетворень, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників. Податкова політика реалізується за двома напрямками: по-перше, це визначення видів податків і встановлення податкових ставок, по-друге, надання податкових пільг окремим суб'єктам (особам) з метою впливу на інвестиційний клімат і рівень грошових доходів населення. Грошово-кредитне регулювання здійснюється з метою впливу на грошову пропозицію.

Для досягнення цієї мети центральний банк (в Україні – Національний банк України) використовує такі основні інструменти: грошова емісія, операції з державними цінними паперами на відкритому ринку, зміна норми обов'язкових резервів, маніпулювання обліковою ставкою. Найрезультативнішим напрямом амортизаційної політики є механізм прискореної амортизації. Запровадження його дає змогу підприємствам прогресивних галузей економіки вже в перші роки експлуатації машин та устаткування окупити більшу частину їхньої вартості, накопичити в амортизаційному фонді достатню кількість коштів для дальшого інвестування. Пропагандистські (морально-етичні) методи державного управління – це звернення держави до гідності, честі й совісті людини (підприємця, найманого робітника, державного службовця тощо). Вони охоплюють заходи виховання, роз'яснення та популяризації цілей і змісту економічної політики, засоби морального заохочення тощо. Суть цих методів полягає в тому, щоб формувати та підтримувати в людей певні переконання, духовні цінності, моральні позиції, психологічні настанови щодо діяльності держави. Ефективність морально-етичних методів залежить від належної організації пропагандистських акцій та ступеня довіри людей до держави.

Розділ 3. Державна влада та державне управління 48 Державне регулювання економіки здійснюється державними органами. Держави різняться одна від одної формою правління, державним устроєм, політичною системою, функціями органів влади. У демократичному, правовому суспільстві державна влада базується на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу й судову. В Україні поділ повноважень між різними гілками влади визначається Конституцією України.

Державна влада для реалізації своїх функцій завжди спирається на державний апарат як сукупність органів державної влади. Ознаки органів державної влади: 1. Наявність у державного органу державно-владних повноважень. 2. Організаційно-відокремлена самостійна частина державного апарату. 3. Орган держави створюється в установленому державою порядку. 4. Орган уповноважується державою здійснювати її завдання і функції. 5. Орган держави діє в установленому державою порядку. 6. Наявність компетенції. 7. Орган держави є частиною єдиного державного апарату, певної системи органів державної влади. На відміну від державного органу, державна установа – це різновид організації, що виконує соціальнокультурні чи адміністративно-політичні функції. Установи створюють соціальні цінності в основному не виробничого характеру (наприклад, установи освіти, культури, охорони здоров'я). У системі органів державної влади найбільш розгалуженою є система органів виконавчої влади (органів державного управління), що характеризується специфікою функціональної і організаційної структури. Як зазначає Г. В. Атаманчук, організаційна структура державного управління – це система органів державного управління, а також сукупність організаційних зв'язків, які виникають між цими органами а також між ними та іншими суб'єктами реалізації влади. До умов і факторів, що впливають на побудову організаційної структури державного управління, автор відносить: 1) зовнішні (стан і розміщення об'єктів, якими управляють, та державну політику (цілі і

функції держави); 2) внутрішні (людський потенціал; інформаційне забезпечення державного управління; демократизм державного управління; стиль державного управління). В організаційній структурі державного управління виділяють такі моделі (типи структур): лінійну (чітке вертикальне підпорядкування, у вигляді піраміди), наприклад керівник – підлеглі; функціональну (створення органів і керівництво ними з метою реалізації певної функції), наприклад ЦОВВ – територіальні органи; лінійно-функціональну (чіткість прийняття та реалізації рішень з одного боку та забезпечення кваліфікованою інформацією з іншого), наприклад у місцевій державній адміністрації лінійне підпорядкування функціонального структурного підрозділу голові адміністрації, функціональне – вищому функціональному органу; програмно-цільову (основою є певна ціль чи їх сукупність і виходячи з неї будується елементи системи та встановлюються взаємозв'язки між ними), наприклад Розділ 3. Державна влада та державне управління 49 утворення при органах виконавчої влади окремих структурних підрозділів чи консультативно-дорадчих органів з розробки стратегічних чи тактичних документів розвитку і функціонування цього органу; матричну (лінійна плюс програмно-цільова) – пов'язана з територіальним управлінням, забезпечує комплексний підхід з вирішенням окремих проблем. Організаційна структура державного управління включає в себе: Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади в Україні, урядові органи державного управління, місцеві державні адміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади, Національний банк України, взаємозв'язки між цими органами, а також впливи на їх діяльність з боку Верховної Ради України, Президента України, судів та прокуратури. Конституційні засади формування і функціонування системи державного управління сформульовані в її нормах-принципах (розділ I), а організаційні – в розділі VI. Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади. Інтеграційні процеси, що відбуваються в світі (зокрема, створення ЄС) ведуть до формування нових моделей державного управління. ЄС, створений в 1992 р. в результаті підписання договору в голландському місті Маастрихт, заснований на принципах субсидіарності, який передбачає, що всі питання, які можна вирішити на національному рівні, не повинні виноситися на рівень союзу. Для більшості країн ЄС притаманна концепція соціальної держави. Різновидом цього підходу є концепція, яка розглядає державу як партнера з бізнесом і суспільством. Спробою синтезу перерахованих підходів є концепція активуючої держави. Саме вона лягла в основу реформи державного управління, яка проводиться в даний час в більшості західних країн. Держава ініціює процеси вирішення суспільних проблем, виступає в ролі посередника і визначає межі відповідальності тих структур, які беруть участь у вирішенні цих проблем. У світовій практиці вирізняють три форми держави: монархична; – полікратична; – сегментарна. – Монархична – фактично відсутність поділу влади, узурпація влади або однією людиною або партією, відсутність гарантій прав людини та відсутність самоврядування. Полікратична – (повна протилежність монархичної) принцип поділу влади, влада не належить партії або одній людині, гарантія прав людини і гарантія самоврядування.

Сегментарна – поєднання двох попередніх. Характерна для авторитарних режимів. Нині класична схема визначення форми держави, виходячи з форми правління, форми державного устрою та політичний режим зазнала значних змін. Розділ 3. Державна влада та державне управління 50

тому що зникають межі між монархіями і республіками, унітарними і федеративними державами, тому пропонуються нові класифікації форми держави. Виходячи з двох основних критеріїв характеризують форму правління: відповідальність уряду і спосіб вибору глави держави;– спосіб взаємодії глави держави, парламенту і уряду.– Єдиний приклад напівпарламентської республіки – Швейцарія. Вчені виділяють також форму демократичного правління. До першої формі відносять крім республік, також конституційні монархії. До другої абсолютно дуалістична монархія, авторитарні режими. За формою державного устрою, крім унітарних і федеративних держав, виділяють регіоналізовані держави. Поділ влади є основоположним принципом існування полікратичної держави. Сучасними тенденціями поділу влади є такі: посилюється взаємозалежність і взаємопроникнення різних гілок влади;– відбувається постійне посилення виконавчої влади за рахунок інших;– з'являються нові центри влади (наприклад: президентська влада);– у конституціях багатьох країн, крім трьох основних гілок влади,– увійшли нові поняття про гілки влади (установча, контрольна, виборча). Система поділу влади по-різному функціонує в залежності від приналежності країни до тієї чи іншої правової сім'ї (англосаксонська або континентальна), а також від існуючої форми правління. Англосаксонське право визнає верховним носієм влади – парламент, який делегує частину своїх повноважень іншим гілкам влади. Тому в цих країнах система поділу влади вважається «м'якою», тому що повної незалежності виконавчої та судової гілок влади від законодавчої немає. Навпаки, континентальне право, яке виходить з теорії французький просвітителів і, перш за все ідей Шарля Монтеск'є («Про дух законів»). Усі три гілки влади повинні бути абсолютно незалежними один від одного і рівні у своїх правах. У цих країнах, особливо в президентських республіках, система поділу влади – «жорстка». Найбільш повним втіленням жорсткого поділу влади є американська Конституція 1787 р. Вона побудована на таких принципах: усі три гілки влади формуються незалежно один від одного і не– втручаються в повноваження один одного; не можуть припинити повноваження один одного;– існує система стримувань і противаг, яка не дозволяє надмірно– посилитися одній з гілок влади. У більшості країн з напівпрезидентськими і парламентськими формами правління в системі поділу влади важливу роль відіграє: партійний склад парламенту;– взаємовідносини між виконавчою владою та законодавчої (чи– належать вони до однієї партії або різною); права глави держави.– Розділ 3. Державна влада та державне управління 51

У цих країнах, у тому випадку якщо виникає конфлікт між виконавчою і законодавчою гілками, глава держави має право або розпустити уряд або навпаки залишити уряд розпустити парламент. У цьому випадку нові парламентські вибори ведуть або до відставки уряду (якщо його партія не

набирає більшість) або до підтвердження його повноважень. Модернізаційні реформи як суспільства, так і системи державного управління в Україні здійснюються з орієнтацією на соціальні та управлінські стандарти європейського співтовариства. Оскільки євроінтеграція є основою стратегічного розвитку України, управлінські інновації мають чітко узгоджуватися з відповідними тенденціями в європейських країнах, що вже виражені не лише в національних, а й загальноєвропейських концепціях, нормах, інститутах. Управлінські інновації в Європі мають характер не ситуативної адаптації до соціальних змін, а планомірний і систематичний характер удосконалення державного управління в контексті загальнодержавної стратегії розвитку. Тому конкретна форма їх здійснення, тобто процес реформування управлінських структур і форм діяльності, є постійним елементом державного управління. Інноваційний процес у національних системах державного управління підпорядкований загальним вимогам до країн Євросоюзу, що впливають зі стратегії євроінтеграції. Згідно з Копенгагенськими та Мадридськими критеріями йдеться про адміністративні реформи в межах вимог Євросоюзу, а не просто реформ, вмотивованих внутрішніми процесами в країні. «Вплив права ЄС і співпраця в управлінській сфері усе більше позначаються на адміністративних, організаційних, правових і політичних структурах державчленів. Правова форма європеїзації привела до виникнення Європейського адміністративного простору, який ще називають Європейською моделлю публічної (або державної) служби». Саме це визначає загальноєвропейський соціальний контекст адаптації управлінських інновацій країн Євросоюзу для здійснення адміністративної реформи в Україні, пов'язаний з її загальною орієнтацією на європейський адміністративний простір. Водночас слід мати на увазі, що засновницькі договори про Європейський Союз не передбачають повноважень співтовариства щодо організації державного управління через великі національні відмінності. Тому співпраця в цій сфері та вплив Євросоюзу носять хоча і досить великий і наростаючий характер, але не жорстко регламентований офіційними документами. Це означає, що використання європейського досвіду впровадження управлінських інновацій може здійснюватися дуже гнучко в широкому соціокультурному контексті. Неформальне узгодження інноваційних процесів у європейських країнах здійснюється передусім на основі розробки концептуальних новацій. Розділ 3. Державна влада та державне управління 52 Починаючи з кінця 1990-х рр., загальновизнаною основою реформування систем державного управління є концепція «good governance». Це нова концепція розуміння державного управління, запропонована ООН у документах Програми розвитку 1997 р. концепція поєднує демократію з ефективністю управління в сучасних умовах інформаційного суспільства і являє собою демократичний варіант державного менеджменту. Що стосується концептуального обґрунтування інноваційних проектів, то найпоширенішою концепцією управлінських інновацій як безперервного процесу вдосконалення у світовій і європейській практиці є модель КАЙЗЕН (KAIZEN).

Основними концептуальними компонентами моделі КАЙЗЕН, що мають

найбільше значення для управлінських інновацій у системі державної влади, є такі:

1. Обґрунтування методології та інструментарію переорієнтації управлінської діяльності на якісні показники, що забезпечує еволюційне самовдосконалення системи державного управління.

2. Орієнтація на так зване бездефектне управління, при якому помилки, які можуть призвести до розбалансування системи державного управління, зводяться до мінімуму.

3. Встановлення безпосереднього зв'язку еволюції системи управління з потребами її об'єкта через впровадження маркетингового принципу орієнтації органів державного управління на потреби споживача (маркетизація державного управління, формування системи державного маркетингу, впровадження клієнталістських принципів функціонування державної служби).

4. Детальне узгодження всього процесу управління за інструментарієм, часом, простором, виконавцями тощо, що забезпечує його вдосконалення завдяки маргінальним поліпшенням кожного елемента управлінського циклу. З методологічного боку еволюційні інновації в системі державного управління здійснюються двома шляхами. По-перше, це маргінальні управлінські інновації, впровадження яких стимулюється проблемою в межах органу державного управління. Передусім це низька якість управлінських послуг і скарги громадян – їх споживачів. Рішення подібних проблем шукають або перевіряють в органі державного управління до тих пір, поки одне з них не виявиться правильним і не приведе до розв'язання проблеми. Це рішення може бути знайдене просто адаптацією до нової ситуації, або пошуком нової орієнтації чи шляхів ведення процесу, звичайно адаптацією нової практики за допомогою бенчмаркінга. По-друге, це постійне вдосконалення діяльності державних службовців на основі віддзеркалення внутрішніх і зовнішніх умов, безвідносно до швидкоплинних проблем. Цей процес носить системний характер, оскільки здійснюється на основі все кращого розуміння існуючих умов процесів державного управління і їх взаємозв'язку. Унаслідок накопичується база знань і відповідно зростають можливості розв'язання як швидкоплинних, так і Розділ 3. Державна влада та державне управління 53 системних управлінських проблем. Таке систематичне вдосконалення при належній організації здійснюється на всіх рівнях державного управління: індивідуальному, груповому, організаційному. Завдяки їхньому взаємопереплетінню й узгодженню досягається мета цілеспрямованої інноваційної зміни як системи, так і окремих компонентів державного управління. Саме таку модель еволюційних управлінських інновацій і обґрунтовує модель КАЙЗЕН. «КАЙЗЕН, або безперервне вдосконалення, є філософською системою, згідно з якою кожен співробітник на будь-якому посту і на будь-якому рівні діяльності... активно працює для поступової зміни і поліпшення всіх процесів. КАЙЗЕН заснований на теорії, що поліпшити можна все, яким би складним і хитромудрим воно б не було». Для того щоб еволюційна модель управлінських інновацій стала дійсно основою системних трансформацій державного управління, а не зміцненням традиційних форм його функціонування, слід забезпечити такі елементи інноваційної стратегії: – зміну

корпоративної культури державних службовців у бік – розвиток здібностей і мотивації в кожного державного службовця з тим, солідарності, співпраці та командної роботи, ідеалу безперервного вивчення шляхів удосконалення управлінських процесів, терпимості до інших думок і критичного ставлення до існуючого становища, відкритості новим ідеям, незалежно від їхнього походження, готовності до змін й адаптації і сприйняття їх як основних організаційних процесів в організації; щоб він брав активну участь у безперервному вдосконаленні управлінських процесів на своєму робочому місці; – часткову й поступову зміну ролі керівництва з виходом на перший план функцій ініціювання змін, консультування, координації, а також активної співучасті в інноваційних заходах із відповідною часткою відповідальності за їхню результативність; – виділення ресурсів і часу, необхідних для впровадження інноваційних форм управлінської діяльності; – введення в практику засобів та інструментів, що дозволяють, зокрема, стимулювати творчу активність державних службовців і орієнтувати їх на системне розв'язання маргінальних проблем на робочому місці.

2. Функції державного управління.

Система державного управління складається із повсякденного здійснення певних функцій.

Суть та призначення управлінських функцій обумовлені системою соціально-економічних, соціально-політичних та інших чинників, що існують у державі.

Функцію державного управління можна визначити як частину управлінської діяльності держави, що здійснюється на основі закону чи іншого правового акта органами виконавчої влади притаманними їм методами для виконання завдань державного управління.

Функції виконавчої влади є самостійними та універсальними.

Функції виконавчої влади поділяють на:

- політичні,
- технічні,
- загального управління,
- спеціалізовані функції,
- функції здійснення суверенітету (зовнішнього і внутрішнього),
- економічні,
- соціальні,
- соціально-виховні функції тощо.

Найбільш поширеною є класифікація функцій державного управління на *загальні, спеціальні та допоміжні*.

Загальними функціями державного управління є - *прогнозування, планування, організація, регулювання, координація, облік, контроль*.

Функція прогнозування.

Прогнозування — це наукове передбачення, систематичне дослідження стану, структури, динаміки та перспектив управлінських явищ і процесів, притаманних суб'єкту і об'єкту управління.

Органи виконавчої влади повинні розробляти прогнози, управляти ними, вирішувати свої завдання на їх підставі.

Функція планування - полягає у визначенні мети, напрямів, завдань, засобів реалізації тих чи інших процесів (соціальних, економічних, політичних, культурних та ін.), розробленні програм, за допомогою яких повинна бути досягнута мета. Методика планування ґрунтується на принципах науковості, комплексності, багатоваріантності рішень, виборі оптимального варіанту, нормативності та ін.

Функція організації - формування керуючої та керованої системи, а також зв'язків і відносин між ними. Зміст функції організації включає створення органів управління, побудову структури апарату управління, формування управлінських підрозділів, ланок, розроблення положень про органи управління, встановлення взаємозв'язків між управлінськими структурами, підбір та розстановку кадрів та ін. Організація означає також реорганізацію та ліквідацію органів управління, підприємств, установ.

Завдяки **функції регулювання** досягається необхідний стан упорядкування та стійкості системи управління. Регулювання охоплює головним чином поточні заходи щодо будь-яких відхилень від завдань та заданих програм. За допомогою регулювання здійснюються безпосереднє керівництво, поведінка керованих об'єктів.

Координація - як функція забезпечує узгодження діяльності систем управління. Завдяки координуванню узгоджуються дії не тільки керівників усередині управлінської ланки, а й дії керівників інших управлінських структур.

Функція обліку - пов'язана зі збиранням, передачею, зберіганням та переробленням даних, реєстрацією і групуванням відомостей про діяльність системи управління, наявність та витрати ресурсів і т. ін.

Функція контролю - покликана постійно надавати інформацію про дійсний стан справи щодо виконання завдань.

Контроль починається з одержання інформації про дійсний стан керованого об'єкта та закінчується прийняттям рішень, які передбачають відповідну корекцію в системі управління для досягнення запланованої мети.

Кожна загальна функція управління перебуває у взаємозв'язку з іншими.

Розглянуті загальні функції управління необхідні для здійснення державного управління як на загальнодержавному, так і на регіональних, місцевих, галузевих рівнях.

Спеціальні функції

До основних спеціальних функцій державного управління, що здійснюються на вищому рівні вищим органом (Кабінетом Міністрів України), у системі органів виконавчої влади належать:

- забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави;
- розроблення проекту Закону про Державний бюджет та забезпечення його виконання;

- розроблення і здійснення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального та культурного розвитку держави та інші, перелічені в ст. 116 Конституції України.

Спеціальні управлінські функції здійснює Президент України як глава держави. Розмежування функцій існує й на нижчих рівнях державної виконавчої влади.

Спеціальні функції можна згрупувати за *типами основних завдань* (особливо на вищому рівні): це добір кадрів та їх розстановка, складання бюджету, здійснення довгострокових цілей та подолання кризових ситуацій.

Особливо велике значення в діяльності виконавчої влади надається прийняттю і здійсненню довгострокових цілей.

Особливим є діяльність виконавчої влади, як подолання кризових ситуацій: загальнонаціональних чи місцевих, від стихійного лиха (землетруси, повені) до загального страйку, проблеми та події, які можуть порушити громадський порядок, суспільна безпека (наприклад, спори про благоустрій в тій чи іншій місцевості, захоплення заручників терористами, викрадення літака, неприпустимий тиск з боку іншої держави на інтереси нашої держави та інші конфліктні ситуації). Рішення що до кризових ситуацій повинні бути швидкими, оперативними, наочними і такими, що стосуються різних органів управління, установ, підприємств, які в цій ситуації координують свої дії. Функція координації (зовнішня) у подібних ситуаціях є домінуючою.

3. Грошово-кредитна, фінансова та податкова політика.

Економічний і соціальний розвиток України, створення необхідних умов для ринкового господарювання значною мірою залежать від фінансової політики.

Фінансова політика - є складовою частиною економічної політики й охоплює сукупність заходів, які здійснює держава на всіх рівнях управління, щодо організації та використання фінансів з метою здійснення своїх функцій і розв'язання певних завдань. Фінансова політика проявляється в структурі державних доходів і видатків, у фінансовому законодавстві.

Суть фінансів більш повно виявляється у виконуваних ними **функціях**: *розподільчої, регулюючої, контрольної та стимулюючої*.

Фінансова система країни складається з:

- 1) державного бюджету;
- 2) позабюджетних фондів (пенсійних, страхових, кредитних);
- 3) фінансів підприємств;
- 4) фінансів домогосподарств;
- 5) місцевих фінансів.

Головним важелем державного регулювання перерозподілу фінансових потоків є **бюджет**, до його основних **функцій** належать:

- вплив на перебіг суспільного відтворення;
- стимулювання економічного зростання;
- регулювання обсягу сукупного попиту;
- вплив на короткострокові коливання економічної кон'юнктури;

- проведення активної соціальної політики.

В загальному спрощеному вигляді, **фінансове регулювання економіки** – це заходи держави щодо мобілізації фінансових ресурсів, їх розподілу та використання на базі фінансового законодавства для реалізації соціально-економічних цілей розвитку країни. Саме це є *фінансовою політикою держави*.

Важливе значення у регулюванні економіки має збалансування державного бюджету за доходами і видатками.

Дефіцит і державного бюджету – це перевищення витрат над доходами, а **профіцит** – це перевищення доходів бюджету над його витратами.

Основні **шляхи покриття дефіциту** державного бюджету:

- ✓ додаткова емісія готівкових грошей;
- ✓ продаж державних цінних паперів;
- ✓ державні позики;
- ✓ посилення оподаткування.

Фінансове законодавство включає податкове і бюджетне законодавство, законодавчі норми з питань функціонування страхової справи, державного фінансового контролю, валютних відносин, формування і використання кредитних ресурсів.

Податкове законодавство встановлює норми і види податків на всіх рівнях фінансово-бюджетної системи, механізм їх справляння, відповідальність за їх порушення.

Бюджетне законодавство регулює бюджетний устрій і процес. Норми бюджетного законодавства визначають структуру бюджетної системи, види і розміри доходів відповідних бюджетів, нормативи і цільове призначення бюджетних видатків за ланками бюджетної системи, нормативи створення резервних фондів тощо.

Залежно від тривалості періоду і характеру проблем, які потрібно розв'язати, *фінансова політика поділяється на фінансову стратегію і фінансову тактику*.

Податкова політика — діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави.

Формуючи податкову політику, держава шляхом збільшення або зменшення державного обсягу податкових надходжень, зміни форм оподаткування та податкових ставок, тарифів, звільнення від оподаткування окремих галузей виробництва, територій, груп населення може сприяти зростанню чи спаданню господарської активності, створенню сприятливої кон'юнктури на ринку, умов для розвитку пріоритетних галузей економіки, реалізації збалансованої соціальної політики.

Податкова політика, що проводиться у державі і формується відповідними державними структурами, на практиці виявляється у податковій системі країни.

Податкова система — сукупність податків і зборів, механізмів і способів їх розрахунку та сплати, а також суб'єктів податкової роботи, які забезпечують адміністрування і надходження податків і зборів до бюджету та

інших державних цільових фондів.

Грошово-кредитна політика — це сукупність заходів держави, спрямованих на забезпечення економіки стабільною валютою, регулювання грошового обігу відповідно до потреб економіки з метою стимулювання економічного зростання та рівноваги платіжного балансу країни.

Здійснення грошово-кредитної політики вимагає розмежування її стратегічних і тактичних цілей.

Стратегічна ціль підпорядковується загальним стратегічним цілям соціально-економічної політики держави.

Тактичні цілі зводяться до забезпечення внутрішньої стабільності національної валюти. Змінюються відповідно до ситуації на ринку грошей.

Правовою основою грошово-кредитного регулювання в Україні - є Конституція України, Закони України "Про банки і банківську діяльність" та "Про Національний банк України", інші нормативно-правові акти.

Банківська система країни має дворівневу структуру і складається з *центрального банку і мережі комерційних банків*.

В Україні роль центрального банку виконує Національний банк України, основними завданнями якого є:

- створення нормальних умов для ефективного господарювання в країні;
- захист і забезпечення стабільності національної валюти;
- розвиток банківської системи;
- забезпечення ефективних розрахунків між суб'єктами ринкових відносин.

Національний банк України є підзвітним Президенту та Верховній Раді України в межах їхніх конституційних повноважень.

Головним завданням грошово-кредитного і валютного регулювання є забезпечення відповідності грошової маси масі товарів і послуг, підтримка стійкої купівельної спрямованості грошей.

У кожній країні грошовий обіг є регульованим, тобто функціонує *національна грошова система*. У сучасних умовах вона містить такі основні компоненти:

- найменування грошової одиниці;
- види державних грошових знаків (паперових, металевих), які мають платіжну силу;
- регламентацію безготівкового грошового обігу;
- державний апарат регулювання грошового обігу.

5. Захист конкуренції та економічне стимулювання.

Економічна конкуренція (конкуренція) - змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку.

Державна політика у сфері розвитку економічної конкуренції та обмеження монополізму в господарській діяльності, направлена на здійснення

заходів щодо демонополізації економіки, фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної та іншої підтримки суб'єктів господарювання, які сприяють розвитку конкуренції, здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування та органами адміністративно-господарського управління та контролю.

Захист економічної конкуренції в Україні ґрунтується на нормах, установлених Конституцією України, і складається законів України «Про захист економічної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України», «Про захист від недобросовісної конкуренції» інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до цих законів.

Економічне стимулювання – система організаційно-економічних заходів, спрямованих на розвиток господарської діяльності та підвищення її ефективності через забезпечення матеріальної зацікавленості працюючих та колективів підприємств у результатах діяльності.

Мета соціально-ринкового реформування економіки – створення умов для формування мотивів власника і підприємця на здоровій основі, а також посилення мотиву працівника. Мотив власника ґрунтується на отриманні доходів від власності орендної плати, ренти, відсотків, дивідендів, мотив підприємця пов'язаний з отриманням прибутку, його максимізацією, мотиви найманих працівників – з отриманням заробітної плати та інших трудових доходів. Для більшості суб'єктів регульованих ринкових відносин основний вид доходу – заробітна плата. Отже, мотиви їх діяльності, ступінь активності й заінтересованості прямо залежать від рівня оплати праці, її диференціації, регулювання тощо.

Дієва система економічного стимулювання базується не лише на використанні принципу матеріальної заінтересованості. Важливу роль відіграють також моральні стимули до праці. На оптимальному поєднанні, взаємодоповненні матеріальних і моральних стимулів повинна ґрунтуватися система економічного стимулювання.